

ციური ახვლედიანი

ივ.ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
თბილისი, საქართველო

Tsiuri.akhvlediani@tsu.edu.ge

<https://doi.org/10.52340/lac.2024.09.05>

ფრანგული ენის ქრონოლოგიური ვარიაციულობა

საკვანძო სიტყვები: სტილისტიკური, სოციალური და ტერიტორიული ვარიაციულობა, ქრონოლოგიური ვარიანტი.

კლასიკური რომანისტიკის თვალსაზრისით, ფრანგული ენის ისტორია წარმოდგენილია მისი განვითარების სამი ძირითადი პერიოდით: ძველფრანგულით, საშუალოფრანგულით და ახალფრანგულით. ეს დაყოფა პირობითია და მის საფუძველს, ძირითადად, წარმოადგენენ სოციოლინგვისტური და/ან სინტაქსური კრიტერიუმები. უპირველეს ყოვლისა, ძველფრანგული განსხვავდება საშუალოფრანგულისაგან სისტემური და სინტაქსური ნიშნებით: ძველფრანგული ენა წარმოდგენილია სინთეტიკური სისტემით, საშუალოფრანგული კი - ანალიტიკური ელემენტების დიდი რაოდენობით.

ზოგად მეთოდოლოგიურ პოზიციათა და წარმოშობის ისტორიის განვითარების ქრონოლოგიის საფუძველზე, ფრანგული ენის ჩამოყალიბება და ევოლუცია იყოფა შემდეგ პერიოდებად: კლასიკური ლათინური (ჩვ. ერის III ს.); ხალხური ანუ ვულგარული ლათინური (ჩვ. ერის III– VII ს.); გალორომანული (პროტორომანული) ენა (ჩვ. ერის VII–VIII ს.); ძველფრანგული პერიოდი (ჩვ. ერის IX–XIII ს.): ენა წარმოადგენს სინთეტიკურ სისტე-მას, ფუნქციონირებს, ძირითადად, მრავალრიცხოვან დიალექტთა ფორმით; საშუალოფრან-გული პერიოდი (XIV– XV ს.): ენა ხდება უპირატესად ანალიტიკური სისტემისა; ადრეულ ახალფრანგული პერიოდი (XVI ს.): ენა ხდება საერთო მთელი საფრანგეთის ერისათვის და საფრანგეთის სახელმწიფო ენა; ახალფრანგული პერიოდი (XVII– XVIII საუკუნეებიდან დღემდე): დადგინდა ენის ნორმები, რეგულირდება განვითარება და ფუნქციონირებს დღემდე. თითოეული მითითებული პერიოდი შეიძლება განვიხილოთ როგორც ენის ქრონოლოგიური მდგომარეობის ვარიანტი ან როგორც ქრონოლოგიური ვარიანტი. პირველი სამი პერიოდი ეხება ფრანგული ენის წინარე ისტორიას. ამ სინქრონულ მონაკვეთში ხდება მისი ფორმირება ხალხური ლათინურისა და კელტური დიალექტების საფუძველზე გალიაში. შემდგომი ოთხი პერიოდი - საკუთრივ ფრანგული ენის ისტორიაა, როგორც ცალკე დამოუკიდებელი სისტემა. თანამედროვე რომანისტიკაში განასხვავებენ ლათინური ენის განვითარების შემდეგ პერიოდებს: არქაული ლათინური (ჩვ. ერამდე III ს.–II ს. ბოლომდე); კლასიკური ლათინური (ჩვ. ერამდე I ს.–ჩვ. ერის II ს.); ხალხური (ვულგარული) ლათინური (ჩვ. ერის III–VII ს.). ლათინური ენის არსებობის უფრო გვიანი ფორმა, რომელიც რომელიც

განეკუთვნება ჩვ. ერის VIII საუკუნეს, რომანისტიკაში იწოდება პროტორომანულ ან გალო-რომანულ (გალიის ტერიტორიაზე) ენად. იმ კვლევათა მონაცემები, რომლებიც ეხება ლათინური ენის განვითარების სხვადასხვა ეტაპებს და მათი შეპირისპირება ყველა რომანულ ენათა თავისებურებებთან, გვაძლევს ისეთი დასკვნის საშუალებას, რომ მათი საფუძველია არა კლასიკური, არამედ, ძირითადად, ვულგარული ლათინური. იმ დროს, როდესაც კლასიკური ლათინური წარმოადგენს სრულყოფილების ნიმუშს, მკვეთრი და მკაცრი ნორმებით გრამატიკულ და ფონეტიკურ სისტემებში, ხალხური ლათინური ხასიათდება ამ ნორმებიდან მნიშვნელოვნად გადახრილი. ეს გადახრა უკავშირდება ცვლილებებს მორფოლოგიაში, ნაკლებად მკაცრ სინტაქსს, სასაუბრო ენის სიჭარბეს და ა. შ. 842 წელს, ჩნდება პირველი ტექსტი, დაწერილი რომანულ ენაზე - "სტრასბურგის ფიცები". 882 წელს, ჩნდება ლიტერატურული ტექსტი რომანულ ენაზე - "წმინდა ეულალიას კანტინელა". ენის განვითარების ძველფრანგულ პერიოდში შესაძლებელი იყო განსაზღვრული პრინციპით ფორმირებულ სიტყვათა ლექსიკური ჯგუფების გამოყოფა, რაც ახასიათებდა მოცემულ ქრონოლოგიურ ვარიანტს: ლათინური წარმოშობის სიტყვები (სასაუბრო ლექსიკა, რომელიც წარმოადგენს ახალი სიტყვების შექმნის სიტყვამაწარ-მოებელ ბაზას); არალათინური წარმოშობის სიტყვები (კელტურიდან, გერმანულიდან, ძველბერძნული ენიდან ნასესხები ლექსიკა). ლექსიკის ეს ჯგუფები განსხვავდებიან როგორც რაოდენობრივი მიმართებით, ასევე გავრცელების პლანითაც: ლათინიზმები წარ-მოდგენილია პრაქტიკულად მოღვაწეობის ყველა სფეროში, კელტიზმები და გერმანიზმები უკავშირდებიან რეალიათა განსაზღვრულ წრეს. ასე მაგალითად, კელტური ენის სიტყვები განეკუთვნებიან სოფლის მეურნეობის სფეროს, გერმანიზმები - სამხედრო სფეროს. ძველფრანგული ენა შეიცავს კელტური წარმოშობის სამასამდე სიტყვას. მაგალითად, საფრანგეთის ზოგიერთი ქალაქის სახელწოდებაში კელტური ძირებია - **Paris, Reims, Poitiers, Amiens, Angers** და სხვ. ძველფრანგულ ენაში, გერმანული წარმოშობის ლექსიკა მნიშვნელოვნად ბევრია. ამასთანავე, გერმანიზმთა ფართო პლასტი წარმოდგენილია ჯერ კიდევ ხალხურ ლათინურში, უმთავრესად, სამხედრო საქმესთან დაკავშირებული სიტ-ყვები. ძველფრანგული ენის ლექსიკა, თავისი სემანტიკური შემადგენლობით, ხასიათდება მრავალფეროვნებით. ადრეულ პერიოდში, აქტიურად ვითარდებოდა ლექსიკა, რომელიც უკავშირდებოდა ადამიანის ორგანიზმს, მის ინტელექტუალურ, შრომით მოღვაწეობას, მორალურ და სახასიათო თვისებებს, ემოციურ განცდებს. ლათინური წარმოშობის სიტ-ყვებია: **homme** -კაცი, **femme** - ქალი, **frère** -ძმა, **soeur**-და, **pied** -ფეხი. ძველფრანგული ენის პერიოდშივე, ნასესხებია ლათინურიდან ქალაქის კულტურასთან დაკავშირებული ლექსიკაც: **cité** -დაბა, **ville** -ქალაქი, **tour** -კოშკი, **pavillon** -პავილიონი, ფანჩატური. ასევე ლათინურიდანაა შემოსული სხვადასხვა ბუნებრივი ობიექტების სახელწოდებები: ცა, მიწა, მზე - **ciel, terre, soleil**; ზმნები, რომლებიც აღნიშნავენ უმარტივეს შრომით ქმედებებს, მეტყველებასა და აზრობრივ აღქმას: **couper** - გაჭრა, **fendre** -გაპობა, **tendre** -გაჭიმვა, **dire** თქმა; გადაადგილებას, მოძრაობას: **aller** -წასვლა, **venir** -მოსვლა, **fuir** -გაქცევა, **courir** -სირბილი. XIV-XV საუკუნეებში აქტიურად ფორმირდება საერთოფრანგული წერითი ლიტერატურული ენა. ამ პროცესში განსაკუთრებულ როლს თამაშობდა ფრანსიული დიალექტი, რომელზედაც ლაპარაკობდნენ ილ-დე-ფრანსში და რომელიც იმ დროისათვის იქცა საფრანგეთის კულტურულ და პოლიტიკურ ცენტრად, დედაქალაქით - პარიზი. საშუ-ალფრანგულის პერიოდში, მნიშვნელოვნად გაფართოვდა ფრანგული სალიტერატურო წერითი ენის გამოყენება საქმიან სფეროში. განვითარდა კომედიური, ზნე-ჩვეულებათა აღმწერ რომანთა ჟანრები, მემუარული ლიტერატურა (ანტუან დე ლა სალი, ჟან ფრუასარი). აქტიურად განვითარდა ლირიკული პოეზია (გიომ მამო).

ფრანგული სალიტერატურო წერითი ენის გავრცელებამ ხელი შეუწყო არა მხოლოდ ფრანგული ლიტერატურის გაფურჩქვნას, არამედ მთარგმნელობითი მოღვაწეობის განვითარებასაც, რითაც გაჩნდა ლათინურიდან ფრანგულზე გადათარგმნილი დიდი რაოდენობის ნაწარმოებები. ამ პერიოდში ითარგმნა მნიშვნელოვანი მოცულობის იურიდიული, ფილოსოფიური, ისტორიული ტრაქტატები და სხვადასხვა დარგის სამეცნიერო თხზულებები. პირველ ჰუმანისტთა აქტიური მთარგმნელობითი მოღვაწეობა ხელს უწყობდა დიდი რაოდენობის ახალ სიტყვა-თა გაჩენას ფრანგულ ენაში, რომელნიც წარმოადგენდნენ სამეცნიერო ტერმინოლოგიის საფუძველს XVI საუკუნესა და მომდევნო საუკუნეებშიც.

ადრეულ ახალფრანგულ პერიოდში, 1564 წ., კარლოს V -ის მეფობისას, ფრანგული ენა გამოცხადდა სახელმწიფო ენად. ის გამოიყენებოდა რელიგიის, ფილოსოფიისა და მეცნიერების სფეროებში. იგი გახდა მეცნიერული შესწავლის ობიექტი. ამ პერიოდის ენის ლექსიკურ შემადგენლობაზე ზემოქმედება იქონია ალორძინების ეპოქამ: აქტიურად ივსებოდა ხელოვნების ტერმინოლოგია, გაჩნდა ახალი სამეცნიერო და სამხედრო ტერმინოლოგია. ფართოდ სესხულობდნენ ლექსიკას დიალექტებიდანაც, მაგალითად: **abeille** -ფუტკარი, **hisser** -აღმართვა, **avalanche** -ზვავი, **glacier** -მყინვარი. XVII-XVIII ს. დადგინდა ნორმები, რომლებიც არეგულირებდნენ ფრანგული ენის განვითარებასა და ფუნქციონირებას თითქმის ახლანდელ დრომდე. ამ პერიოდს უწოდეს კლასიკური პერიოდი. ამ დროის ფრანგული ენის განვითარება უკავშირდება პურისტულ კამპანიებს, რომელთა იდეური შთამაგონებელი იყო ფ. მალერბი. მიმდინარეობდა აქტიური მუშაობა გრამატიკული სისტემის მოსაწესრიგებლად (პორროილის, ა. არნოს, კ. ლანსლოს გრამატიკები) და “ფრანგული აკადემიის ლექსიკონის” შექმნაში. XVII-XVIII ს. ფრანგული ენის ლექსიკურ შემადგენლობაში, იტალიანიზმებისა და ლათინიზმების გვერდით, გაჩნდა ანგლიციზმებიც. მეცნიერებისა და ტექნიკის განვითარებით, შეიქმნა ტერმინოლოგიური ლექსიკონები. პურისტები მოითხოვდნენ ფრანგული ენის განწმენდას ფამილარიზმებისა და დიალექტიზმებისაგან. ყალიბდება **bon usage** და **mauvais usage**. ამ ისტორიულ პერიოდში, აქტიური ლექსიკოგრაფიული მოღვაწეობით, სისტემატიზირებულ, სტრუქტურირებულ და ნორმალიზებულ იქნა ფრანგული ენის ლექსიკონი.

ამგვარად, ჩანს, რომ ყოველი სინქრონული მონაკვეთი ხასიათდება ენობრივი განვითარების სპეციფიკური პროცესებით. ქრონოლოგიური ვარიაციულობა დამოკიდებულია ფრანგულის სოციალურ-ტერიტორიალურ და სტილისტიკურ ვარიაციებზე, რაც ასახავს ენობრივ პროცესთა ურთიერთგანპირობებულებას მთელი მისი ისტორიის მანძილზე.

ლიტერატურა

1. Bruneau Ch. Petite histoire de la langue française, t. I – II, Paris, 1955 – 1958.
2. ახვლედიანი ც. ფრანგული ენის ისტორია. თბილისი, 2012.

Tsiuri Akhvlediani

Iv.Javakhishvili State University
Tbilisi, Georgia

Tsiuri.akhvlediani@tsu.edu.ge

<https://doi.org/10.52340/lac.2024.09.05>

Chronological variability of the French language

Abstract

The article describes the main stages of the formation and development of the French language. The issues of stylistic, social and territorial variability of the French language in diachrony through the prism of lexical diversity are considered. An assumption is made about the possibility of identifying chronological variants of the French language.

Key words: stylistic, social and territorial variability, chronological version.